

כמיהה לתפארת ישנה חדשה

יצחק בצלאל

ישראל, לבוא עם חג „שמחת התורה“ שלנו, אל תוך הכפרים הערביים, ולהביא אותם אל כפרינו וערינו. זה הכרחי לנוער שלנו, שעבר משבר עצום במלחמת העצמאות. משבר של שתי שואות: שואת העם היהודי שנספה שם ושואת העם הערבי כאן. מי שקם בבוקר ורואה שעם שישב כאן אתמול על אדמתו והנה איננו, ושומע מהוריו כי העם היהודי באירופה נספה בשואה, נוצרת בו סתירה. על מה שקרה שם — האב מספר: ואילו על מה שקרה כאן — האב עובר בשתיקה.

לפני שנים הוזמנתי לכנס יהודי-ערבי בעכו. בדרך לא ידעתי מה אומר. לפתע ראיתי בית ערבי ועל גגו שתי אבנים גדולות המונחות עליו, כנראה כדי שלא תעיף הרוח את הגג, והנה בדברי בכנס, אמרתי: אינני יודע מה זה עברים וערבים, אך אני יודע על יהודים וערבים, ששתי אבנים כבדות רובצות על גגנו, המזכירות שתי שואות שפקדו את שני העמים. שתי אבנים אלה, תעצומות עוז הן, ושום רוח לא תעיף את גגנו.

— לשאלתך אם יש לי ביקורת על היחס לערבים, יכולתי לציין אלף דברים. אציין מהם אחד:

עד לפני זמן קצר הירבו ראשי השלטון להשמיע, כי במלחמה עם הערבים ניצחנו, ניצחנו, ניצחנו. בכך תקענו פגיון ברגש הכבוד הערבי, ומי שמכיר את המנטליות הערבית יודע כי לכבוד יש משמעות רבה לגביו. יחסנו לערביי הארץ קובע את אופי המוסר שלנו. מה שדרוש ביחסנו לערבים הוא לברכס לשלום, לבוא עם חגיגה לכפריהם (כן, עם חג „שמחת תורה“!) ולהביא הגיהם אלינו. פשוט מאד, וזה פשוט, כי כוחנו הוא בהיותנו בנים לאברהם אבינו.

אבות ישורון

— האם מכאן השם אבות ישורון? — שאלנו את המשורר, שאת קובץ שיריו הראשון, „על חכמות דרכים“, פירסם עוד בשמו הקודם, יחיאל פרלמוטר.

— אספר לך את סיפור החלפת שמי: את שמי החלפתי במלחמת העצמאות, ביום ההשבעה של צה"ל. היה זה יום גדול, דווקא משום שלפי גילי לא הייתי מחוייב גיוס ומשום שעברתי חוויית גיוס אהרת, עוד בגולה, כאשר חייב הייתי גיוס לצבא הפולני. שוחררתי מזה רק ברגע האחרון, כאשר הצהרתי על רצוני לחיות בא"י, דבר שהיה פוטר, לפי החוק הפולני, אדם מהשרות. והנה כאן צבא שלנו, היינו בקורס, בימי ההפוגה הראשונה, היינו רעבים למעט מדים ולא היו. נתמלאתי שמחה וחרדה: במה אבוא ליום ההשבעה, ללא מדים, ללא כל ציון המסמל את היום הגדול? וכך החלטתי שלציון המאורע, אחליף את שמי לשם עברי, על החלפת שמי חשבתי שנים לפני אותו יום, אך תמיד עלו בראשי שמות כמו „פניני“ ו„מלכישוע“ ושאר שמות תוכיים מצויינים בזנבות של ירוק וצהוב. עד כי עייפתי מהם ונשארתי בשמי. בלילה זה, שלפני ההשבעה, הזרתי לכל אותם שמות מבריקים ושחוקים ולא נראו לי, לא ישנתי כל הלילה, לפנות בוקר נזכרתי בימי ילדותי, בעירי — גולדתי בנסכיזש שבוהלין וגולדתי בעיר קרסניסטב — בסבי שהיה רבי, באמי ובחמשת ילדיה, גורל של אם שילדה ילדים הרבה ורק חלקם ראו אור החיים. ראיתי לנגד עיני את אמי יושבת ליד עריסת ילדה הבוכה ומנענעת אותו להרדימו. מנענעת ומנענעת והילד אינו נרדם. יש ואני חושד בה שלא רצתה שהילדים ירדמו, כדי להרעיף עליהם כינויי חיבה. לבסוף, אמרה עוד כינוי אחד, שלאחריו נרדם הילד. היא אמרה „טאטאלך, טאטאלך“ (באידיש: „אבות, אבות“). וכשאמי היתה אומרת „אבות“ או „זכות אבות“ („זכוס אובס“ בלשונה), היא התכוונה לאבותיה ממש, שהיו אדמו"רים, הם היו קבורים בבית הקברות בעיר וזו היתה ממש חווייה לבקר בבית הקברות. מכאן נטלתי שמי הראשון „אבות“, והוא העיקר, אך עדיין לא היה השם השני בבוקר הופעתי לטכס והתמתי על גליון ההשבעה, בצד שמי הקודם, כתבתי את שמי הזמני: אבות הפניני. מאוחר יותר החלפתי שם משפחתי לישורון. והכוונה היא שהאבות ניבטים בנו.

30 עמודים ו־30 מכתבים

— עזבתי את ביתי ועליתי לארץ. נטלתי מהם כל היקר להם, את שמם הטוב שהחלפתיו, את רוח שפת קודשם, שעשיתיה לשפת שימוש יום יום. להם השארתי את שמם, את האידיש, את הצרות, המחלות (סוף בעמוד ב')

אבות ישורון הוא משורר מיוחד לעצמו. אפשר לציין ייחודו כ„מלאכת“ השיר: בדרך השימוש במלים ובצירופי-מלים מיוחדים, במרכיבי השיר, בקצב המיוחד, בפרץ המתחרז של מלים ושורות, בשיזור מלים ומונחים בערבית וביידיש בשיריו. אך עניינים אלה נשאיר למבקרים וחוקרי-שירה. אותנו מעניין המיוחד שבצירוף „ערביזמים“ עם זכרון-חסד לחיים היהודיים בגולה. שני עולמות שחלפו ואינם. שני עולמות להם מביע אבות ישורון אהבה אינ-קץ.

הספן הערבי

על תהליך צמיחתם של עולמות אלה בנפשו ובשירתו, הוא מספר: — האדם הראשון שפגשתי בארץ-ישראל בעלותי אליה בשנת 1925, ואני בן 21 שנה, היה ערבי. היה זה הספן שהעבירני מהספינה לחוף.

הוא שהעלה אותי לאדמת א"י. לא הרצל. לא ווייצמן. מי זוכר היום את הספן הערבי שקידם את פניהם של רבבות עולים יהודיים לארץ? אני זוכר.

— וזוכרים אחרים, העירונו למשורר. בזכרונות של עולים יהודיים מאותה תקופה נזכרים ספנים ערביים, אלא שלא-לטוב. כמי שהתייחסו בגסות ל־עולים, הנוס, ויש וגזלו מהם את רכושם...

— בגסות? — מתרעם אבות ישורון — גם הוא מי שכך מתאר את הדברים. הספן הערבי היה הגשר בין הגולה לארץ. הוא שהציב את רגלי העולה היהודי על פיסת קרקע. הוא שהעלה ממש לארץ, כאילו יילד אותי מחדש. יום יבוא ונקים בארצנו מונומנט גישה לזכרו של הספן הערבי. זה היה עם אציל. אם תרצה, בראיה זו מקופלת כל שירתי.

— אבל — ממשיך אבות ישורון — אני רציתי לספר על פגישה ראשונה אחרת. חיפשתי בארץ משהו יהודי, שאיננו היסטוריה. לא ידעתי כיצד נראה אברהם אבינו, או דוד המלך. עיר האבות נדמתה בעיני כמין יפו. עליתי לארץ ברמ"ח אברי, עם מלוא הנשימה החמה של יהדות חיה שבי, והנה הערבי הראשון שפגשתי בארץ עצמה, היה איש עם זקן שחור, שהזכיר לי את אבי. פגשתיו בדרך והוא פנה אלי ב„סלם עליכום“. הוא השליך גשר אל נפשי. היה זה גשר דריסטר, הלך ושוב, מצאתי בו משהו יהודי. אפילו בברכת „סלם עליכום“, שדמתה ל„שלום עליכם“. הנוף בארץ היה נוף של גמלים וכבשים. כך בתל-אביב וכך אח"כ במושבות שבהן חייתי: במגדיאל, בכפר סבא, בפתח תקוה. כאן הייתי נפגש עם פועלים ערביים, מסב בבתי הקפה שלהם...

שתי שואות

— והאם לא נתקלת בשואה, האם הערבים לא נחשבו אז אויבים? — לא, לא ראיתי בהם אויבים. ידעתי שיש ערבים הרוצים לרצוח יהודים, לגרשם מהארץ. אך הם אינם אויבים. — האין משום סתירה בדבריך? האין דבריך על הערבים הרוצים לרצוח אך אינם אויבים, בבחינת רומנטיקה המנותקת מהמציאות?

— אהבת עץ צומח — זו רומנטיקה? מי שאוהב את האדמה, אוהב את מה שעליה. הערבי והגמל היו פה בנוף, כחלק ממה שעל פני האדמה הזאת, ואת שניהם אהבתי. כשהייתי עולה לירושלים באותם ימים, הייתי הולך ישר לכותל המערבי, וליד הכותל רבו הקבצנים. אפילו עכשיו פוקדים אותי געגועים לכותל. עכשיו, כשאני עולה לירי-שלים, אני הולך ישר לכנסת. כי חסר לי משהו. לכל אחד מאתנו יש תשוקה לתפארת, געגועים לתפארת של מעשים שלא יכולנו לעשותם בתולדותינו. וכי מתי יכולנו? עד ימי בית שני נשאנו בשרנו והרבנו בשינינו; אח"כ — רק בשרנו. עכשיו, שנפתח לנו שער, עלינו לבוא עם מוביל-המים-התורם-הרוחני שלנו, הלבב-הרחב שלנו, כאן במדינת

כמיהה לתפארת

(סוף מעמוד א')

והייסורים. דנתי אותם לפרך של געגועים אין סופיים. נטלתי מהם את רוח היהנדס (היהדות — במבטא אידי), שהיא רוח החמלה והמצפוניות היהודית. באה השואה שהכריתה ששה מיליון מעמנו ובתוכם הורי ושלושה מחמשת ילדיהם. אני נותרתי כאן עם מכתביהם.

מכתבים רבים שקיבלתי מהורי וממשפחתי בגולה נתפזרו בימי נדודי בארץ. גם מה שנותר אצלי השארתי במפוזר. ביקשתי מנוחה מפניהם. יום אחד התחלתי ללקטם, ריכזתי, ולאחר שנים שבתי לקרוא בהם. היתה בהם קריאה אחת בלתי פוסקת לתשובה ממני. כתוב לנו מכתב, גלויה, אות אחת. כתוב, כתוב. עם שיודע אני כי כתבתי להם רבות, נראה היה לי כאילו לא עניתי להם מעולם. ושוב ניתקתי מהמכתבים. כששבתי אליהם, ראיתי בהם טביעת אצבעות. הם מויינו לפי תאריכים. מכתבי אבא לחוד, אמא לחוד. לימים התקנתי לי ארון לספרי וריכזתי כל ניירותי בתיקים. המכתבים נותרו בחוץ. לא הצטרפו לשום תיק. השארתיים כך. התביעה החוזרת שבהם: ענה. ענה. ענה — לא הרפתה ממני. וכך התחלתי להשיב להם בשיר. כתבתי שיר ראשון בראשון למרס 1962. ואח"כ שיר שני, שלישי. עד שהגעתי לשלושים שירים, מהם שישה שירי פתיחה. עשרים שירי איגרת וארבעה שירי סיום. כשכתבתי את השיר השלושים, כ־15 חודשים לאחר כתיבת השיר הראשון. הרגשתי שאין לי מה לכתוב יותר. סיימתי.

התפארת — כפרה לחורבן

— אין גבול למה שאתה מרגיש על מה שאירע שם — ממשיך אבות ישורון — אלא שכל זה אי אפשר לומר לא בשיר ולא בספר. אין גם שום דרך לכפר על מה שאירע. אלא במעשים טובים. הציונות היתה תנועה לתחיית העם, אבל למעשה כל אחד מאתנו שעלה לארץ, נטש את ביתו, את משפחתו־עמו. ועשינו שבת לעצמנו. הם היו נדונים לציפיה מורטת למכתבים. יומם ולילה, וכשבא האסון, אולי הקלתי־ראש באסונם מתחילה, בשל קשר המכתבים שנתרוּפף. והיה דפיציט גדול של תפארת. בכל יהודי בגולה היתה תשוקה להדרה. היהודי ראה בחזק — בבואה של דוד המלך.

— אזה שואל מה צריך להיות יחסנו לגולה? אשיב לך. אני סבור שמה שנותר מהעם היהודי זה אותו חלק החי בישראל. איני מאמין בעתיד היהדות בגולה, אולם תיאורי הזוועות כבר היו לזרא לנוער בארץ. הנוער יבין את מה שאירע רק דרך תפארת המעשים של הוריו. על ראשית דרכו בשירה, מספר אבות ישורון:

— שיר ראשון שלי, "צום וצמאון", פורסם בשנת 1934 ב"טורים" שנה א'. אך עד שהעזתי לפרסם שיר משלי, עברתי הרבה היסוסים ולבטים. הייתי קורא את "כתובים" ואח"כ "טורים". ועובר על פני בית הקפה באלגבי בו היה יושב א. שלונסקי. לא העזתי לגשת אליו עד שפעם אזרתי עוז כשמצאתיו יושב לבדו. הראיתי לו את כתבי־היד והוא שאלני. האם יש לך שירים נוספים? כתבתי לפני כן רק עוד שיר אחד.

קובץ שירי הראשון, "על חכמות דרכים", ראה אור בשנת תש"ב, ואילו קובץ שירי "רעם" נדפס בשנת תשכ"א. כמה שירים שבקובץ זה, כמו "פסח על כוכים", "והונא מחטטת", נתקלו בשעת פרסומם בהתקפות והשמצות פרועות. האשימוני בכנעניות ובביזוי היהדות ומדינת ישראל. וזאת משום שקראתי בשירי ליחס של הבנה למה שאירע לערביי הארץ. מתקיפי אף לא טרחו להבינני ופירשו בזדון מונחים בהם השתמשתי, כמו המונח "יהנדס".

— האם אתה משייך עצמך לאסכולה או לחבורה ספרותית כלשהי, או היש מי מהמשוררים הקרוב ללבך?

— אינני שייך לשום אסכולה ספרותית. לא מצאתי לפני בספרות העברית שירים על נושא ערביי הארץ. יש דבר שאיפיון את הסופרים בני דורי. הם שרויים היו ברגל וחצי בתוך העם היהודי כחטיבה תרבותית. הם חשו עצמם משוררים יהודיים. שירתם עסקה בכלל הרדיוס של העם היהודי כולו. בכל מקום אליו הגיע ספר עברי. פעלו עליהם השפעות של התרבות היהודית, כמו האגדה העממית ולשון העם, האידיש.

כשבאתי לארץ, ידעתי עברית, מהתפילות ומהחינוך היהודי שקיבלתי. אבל חשבתי באידיש. הכתיבה בעברית היתה לי בעייה. מהאידיש ומכל האקטיביות הלשונית שבה, היה צורך להינתק בכוח, בהכרה ובאגרוף־ברזל. לנתק. ואז המלה העברית הרגילה לא הספיקה לבטא. מכאן החיפוש אחר הניב המיוחד ה"יוצא דופן". לא היה זה רצון להדהים, או לחדש חידושים לשמם. לא ביקשתי להיות "מודרני". אך ביקשתי לשון שהיא חדשה בשבילי. בה במידה לא ראיתי פסול בשימוש במלים ערביות או אידיות בשירי, שכן השירה היא שפת החיים, מפגש עם החיים. היה זה נסיון לפרוץ בכל הכוח המצוי בי, ואם פצעתי מלים, אם פגמתי בהן, אם הצלחתי בנסיוני או לא — זה כבר דבר אחר.